

Přírodopisné motivy na českých komunálních vlajkách a praporech

I. Úvod

Po staletí směla v Českém království používat prapory jen města, a to na základě svého znakového privilegia. Obdobně tomu bylo i po vzniku Československa. Obce, městečka a městyse mohly ozdobit své veřejné budovy jen státními vlajkami a prapory, stejně jako občané své domy. Dokonce i města postupně zapomínala na své barvy a zvláště v socialistickém údobí vyvěšování městských barev téměř vymizelo. K převratné změně došlo až na počátku 90. let 20. stol., kdy právo užívat znak a vlajku dostaly na základě zákona ČNR č. 367/1990 Sb. o obcích všechny samostatné lokality v České republice. V uplynulých 20 letech tak vzniklo více než 3 500 vlajek obcí, městysů a městských částí, z nichž mnohé obsahují nejrůznější přírodopisné motivy. Soudobá symbolika s přírodními motivy, které si dávají obyvatelé našich končin do „vývěsního štítu“ míst a sídel, která obývají, vypovídá o historii a vnímání přírody lidmi v daném prostoru. A právě stylizaci rostlin a živočichů na sídelních vlajkách od minulosti do moderní doby se budeme na vybraných ukázkách v následujících pokračováních tohoto seriálu věnovat.

Motivy dravých ptáků a divokých šelem se jako dekorativní symboly síly, statečnosti a moci odedávna vyskytovaly ve starověkých říších, kde symbolicky spojovaly nejvyšší božstva s vládnoucími panovníky. Již ve druhém tisíciletí před Kristem se tak objevil sokol jako symbol egyptského faraona (Petráň 1970). Vyobrazení lvů, orlů, sokolů, jestřábů, levhartů, tygrů, kanců, býků, slonů a draků zdobila perské korouhve a praporce a odtud se tyto motivy zřejmě rozšířily i do dalších přilehlých oblastí Středního východu. Od konce 11. stol., kdy byly zahájeny křížové výpravy, jejichž cílem bylo osvobodit z rukou nevěřících Svatou zemi – Palestinu, museli evropští rytíři táhnout přes území Byzantské říše, kde se běžně setkávali nejen s jejími hodnostáři v honosných oděvech zdobených přírodními a zvířecími motivy, ale i s dalšími k nejrůznějším účelům používanými drahocennými dekoračními tkaninami (Schwarzenberg 1941). V neúprosných bojích se Saracény se křížáci seznamovali s praktickým využitím výrazných přírodních symbolů na hedvábných praporecích muslimských bojovníků. Brzy se tomu přizpůsobili a své nevelké jednoduché plamenné praporky na kopích i větší korouhve, zdobené původně jen různobarevnými kříži, rozhojnili o další symbolické prvky. Bylo tomu tak hlavně z důvodů praktických, protože jak při přesunech v krajině, tak v průběhu bitvy bylo nezbytné spolehlivě rozlišit jednotlivé skupiny bojovníků. Ti by jinak ve své těžké zbroji, stíněné proti slunečním paprskům přikryvadly z lněné nebo hedvábné tkaniny, jen

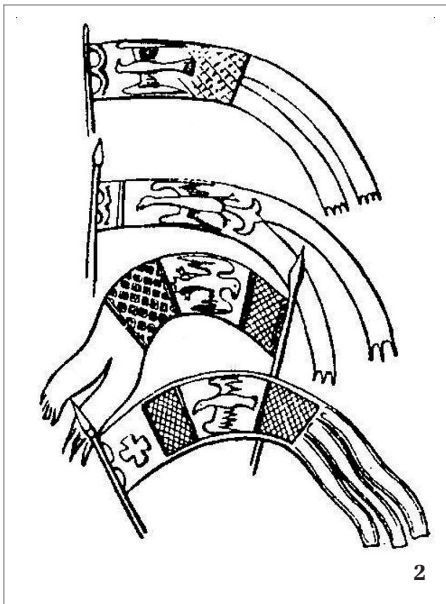
obtížně zjišťovali, kde a kdo je nepřítel. Dlouhá kopí s vlajčími praporky se spolu se znaky na štítech rychle staly nejen nejvhodnějším rozlišovacím prostředkem mezi vlastními bojovníky a nepřátelskými

houfy nevěřících, ale též mezi různými křížáckými oddíly navzájem.

Počínaje 12. stol. se souběžně s rodovou šlechtou rozvíjela i svébytná evropská heraldika inspirovaná právě zkušenostmi z křížáckých tažení a bezprostředně navazující na tehdejší feudální lenní systém. Ten se postupně vytvářel na základě osobní závislosti mezi panovníkem a jeho leníky, pány a rytíři, které vládce odměňoval za jejich zásluhy nejprve půdou a statky a později též dědičnými tituly a znaky. Obecné znakové figury, tedy stylizovaná zvířata, ptáci a rostliny, se kromě tzv. heraldických figur, které vznikají geometrickým dělením štítu, přirozeně objevovaly jak na osobních štítech, tak na korouhvích a praporecích. Často to byly právě figury převzaté ze živočišné říše, které představovaly sílu, odhodlanost, odvahu, statečnost nebo konkrétní záslužný čin svého nositele. Za takové symboly se považovaly lev, orel a další draví ptáci jako sokol, luňák a jestřáb, kteří se již od starověku těšili úctě a vážnosti, a to nejen v oblasti Středního východu. V Evropě od dob Římské říše tuto symbolickou úlohu plnil jednoznačně orel, který byl po zániku Západorímské říše převzat jako symbol nejvyšší císařské moci nejprve Východorímskou čili Byzantskou říší a následně i Karlem Velikým. Po korunovaci Oty I. římským císařem v r. 962 se stal na staletí symbolem Svaté říše římské jazyka německého. Římští císaři se od té doby považovali za vládce všech území bývalé říše Karla Velikého a osvojili si právo udělovat jednotlivá vévodství a knížectví jako léna vládům příslušných historicky vzniklých zemí. V raném středověku se dokonce i česká knížata obracela o potvrzení své vlády k císaři (Palacký 1939, Fiala 1975 a Schwarzenberg 1948). Tento akt byl v předheraldickém období symbolicky vždy spojován s předáním praporce, tzv. gonfanonu s císařským orlem, jako základního symbolu panovnické moci (obr. 2). I když takový praporec nemáme v historických, a tím méně v hmotných pramenech konkrétně doložený, obecně se předpokládá, že na základě předání císařského lenního praporce s orlicí vznikl i nejstarší symbol českého přemyslovského státu – tzv. svatováclavská orlice s červenými plaménky, doplněnými možná až později (Česká kronika tak řečeného Dalimila, vydání z r. 1920).

Zatímco v českých zemích se ve 13. stol. páni a rytíři pyšnili znaky a praporce, které se postupně stávaly dědičnými, města se obdobně výsady dočkala mnohem později. U nás je nejstarším známým městským vexilologickým (pomocná věda historická, která se věnuje vývoji vlajek, praporců, praporů, korouhví, standart a jejich používání) symbolem prapor Rakovníka s tzv. mluvícím znamením, tedy červeným rakem na bílém listu, který je doložen v Rakovnickém kancionálu Johanna Rejčky z r. 1596 (Mucha 1979) a stejně jako městský znak se užívá dodnes (viz obr. 5). Zajímavé ovšem je, že štítek s rakem byl jen drobnou součástí rakovnického městského znaku. Tento způsob tvorby praporce z konce 16. stol. představuje dodnes vhodnou metodiku při tvorbě komunálních vlajek a praporů. Z hlediska

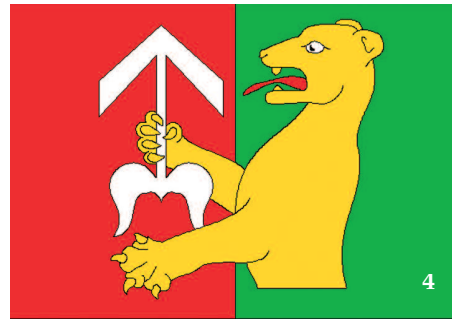
2

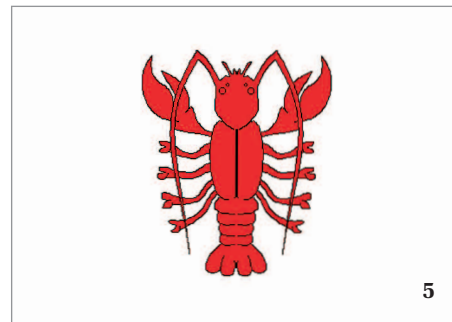
*Stendardo Imperiale, e pei
Principi della Famiglia..*

7

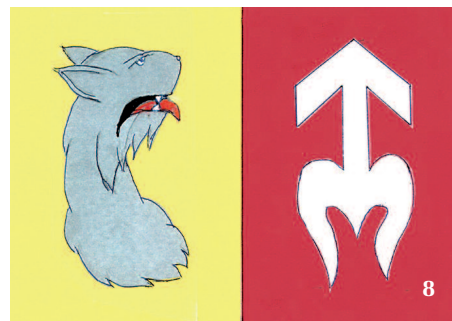
4

5

6

8

jejich snadné rozpoznatelnosti je totiž žádoucí nepřepisovat trpně celé složité znaky na list vlajky, ale při její konstrukci uvádět jen některé výrazné prvky ze znaku, tzv. deriváty, které pak příslušnou vlajku charakterizují.

Přírodní figury na praporech a vlajkách

Jak heraldická, tak vexilologická ztvárnění nejrůznějších přírodních motivů mají svá specifika. Obecná znamení, která přírodní náměty využívají, se ve znacích, erbech a na praporech nevykreslují tak, aby přesně odpovídala skutečným předlohám z živočišné nebo rostlinné říše, ale autoři je vědomě v zájmu snazší rozpoznatelnosti zjednodušují. Respektují při tom po staletí dodržovaná pravidla, což usnadňuje jejich tvorbu, ale zároveň ovšem omezuje výtvarnou invenci. Vznikají tak typizované obecné figury, z nichž nejznámější jsou heraldičtí orlové, orlice a lvi. V této souvislosti je třeba uvést, že jak antický římský, tak středověký císařský orl měl do jisté míry přirozenou podobu s jednou hlavou. České heraldické názvosloví jako jediné však tuto podobu nazývá orlicí a za orla důsledně označuje vždy až znázorněný dravec se dvěma hlavami. Štít s dvouhlavým orlem jako symbol římského krále se ve střední Evropě objevil na počátku 15. stol. (Neubecker 1991), u nás ho užíval český král Zikmund Lucemburský jako císař v letech 1433–37 a po něm všichni císaři z habsburské dynastie až do konce 1. světové války (obr. 3). Dvouhlavý orl se jako neheraldický dekorační sym-

bol původně objevil již v Byzantské říši, po jejím zániku ho převzali ruští carové jako dynastický a státní znak Ruské říše. Aby se však dostatečně odlišil, byl doplněn o znak Moskevského knížectví, jímž byla jezdecká podoba sv. Jiří probodávajícího draka.

Obecná figura orla se dvěma hlavami patří vlastně mezi heraldické nereálné nestvůry typu draků, saní, bazilišků apod., které samozřejmě nemůžeme řadit mezi běžné přírodopisné objekty. Na druhé straně je dvouhlavý orl odvozen z reálného dravce tzv. polepšením o další hlavu, podobně jako český lev o dvojitý ocas. A koneckonců i bájná heraldická zvířata byla vytvořena kombinací jednotlivých částí existujících zvířat a ptáků, takže se o nich příležitostně zmíníme jako o svébytných „biologických raritách.“

Jak už bylo řečeno, orlice a orlové jsou vůbec nejčastější tvorové z ptačí říše znázorňovaní na vlajkách a praporech měst, obcí i městských částí. Jejich podoba se samozřejmě během staletí ustálila do konvenční heraldické formy, takže u nich nerozlišujeme jednotlivé druhy, jako je třeba orl skalní nebo mořský. Důležitým obecným pravidlem pro zvířecí figury však je, že jejich zbroj (drápy, zobák, jazyk, kopyta, parohy, rohy atd.) se kreslí v odlišné barvě či kovu, je pro příslušnou figuru a znak charakteristická a závisí též na barvě nebo kovu pole štítu. Ve zlatém a stříbrném poli mají zvířata zbroj červenou, ale červená zase modrou. Stříbrná orlice musí mít zbroj zlatou, červená orlice může mít jak zlatou, tak stříbrnou. Ovšemže známe

1 Svatý Václav – barokní vyobrazení, na štítě a praporci černá svatováclavská orlice bez plamének

2 Různé typy praporeců – gonfanonů s orlicemi používané do 12. stol.

3 Rakouská císařská vlajka s černým orlem z počátku 19. stol.

4 Vlajka obce Vítěčice, okres Prostějov, s polovinou žlutého medvěda, udělená v r. 2001

5 Historický prapor města Rakovníka z r. 1596, dodnes používaný jako městská vlajka

6 Ozdobná a lemem doplněná vlajka obce Jedovnice, okres Blansko, s modrým jelenem. Vlajka byla udělena v r. 2001.

7 Prapor československého 8. střeleckého pluku ruských legií s černou slezskou orlicí z r. 1918

8 Vlajka obce Přestavky u Čerčan, okres Benešov, s šedou hlavou vlka, udělená v r. 2008

i výjimky dané původním historickým blasonem (popisem erbu). Stejně se postupuje u orlů, císařský orl má mít navíc kolem hlav svatozáře. Hlava orlice na praporecích by měla být vždy otočena k žerdi, aby při pochodu nebo jízdě směřovala čelem vpřed ve směru pohybu příslušné skupiny. Jde o dávnou tradici, protože ve středověku bylo naprosto nežádoucí, aby symbol na praporci působil dojmem, že se k nepříteli staví zády, a tedy se ho bojí a z bojiště prchá. V dnešní době se bohužel vyskytují návrháři obecních vlajek a praporů, kteří tento princip neznají a na vlajku někdy umísťují zvířata a ptáky

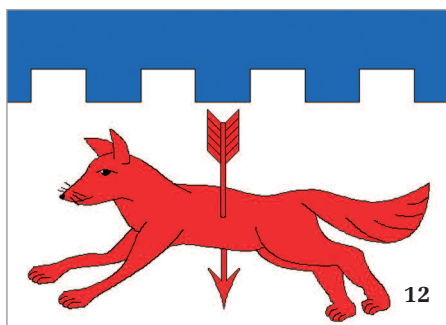
9

10

11

12

13

nevhodně obrácené hlavou k vlajčímu okraji listu. Někdy je tomu tak asi i proto, že když překresluji figuru podle původního typáře čili pečeti, tak si neuvědomuji, že teprve otisk pečeti se stává pečetí, která je prvotním a základním symbolem města a obce. (V poslední době to byly např. vlajky obce Paseky z okresu Písek – obr. 10, Přestavky u Čerčan z okresu Benešov – obr. 8, Sazomína z okresu Žďár nad Sázavou – obr. 11 a Suché z okresu Jihlava – viz obr. 13, vesměs udělené v r. 2008.)

Zvláštností heraldického a vexilologického ztvárnění některých pro nás zajímavých obecních figur, tedy zvířat a rostlin je, že mohou být zpodobněny jak v přirozených barvách, tedy podle skutečnosti, nebo naopak blasonovány – slovně popsány libovolnou heraldickou barvou nebo kovem bez ohledu na reálnou barevnost. Na znacích a vlajkách se tak může objevit žlutý medvěd, červená liška nebo modrý jelen (např. vlajka obce Stražov z okresu Klatovy – liška, viz obr. 12, vlajka obce Jedovnice z okr. Blansko – jelen na obr. 6 nebo vlajka obce Vítěčice z okresu Prostějov – medvěd, viz obr. 4). Je ovšem třeba uvést, že od heraldického se vexilologický popis liší tím, že místo kovů, tedy stříbra a zlata na znaku, se na vlajkovém listu uvádí barva bílá a žlutá (pokud ovšem na praporu nejde o předepsanou výšivku zlatou nebo stříbrnou nití), nepoužívá se pro list vlajky zavádějících pojmů pravá a levá, ale žerďová a vlajčí část, a heraldické názvosloví se užívá jen tam, kde je totožné s popisem vexilologickým a není s ním v rozporu. Vexilologie nezná ani pojem přirozené barvy, takže např. místo vrána přirozené barvy se napíše jen vrána, případně černá vrána se šedou zbrojí, nebo místo ledňáček přirozené barvy jen ledňáček, což k náležitému znázornění listu vlajky bohatě postačuje a zároveň se tím sděluje, zda jde o figuru nakreslenou reálně nebo naopak heraldicky stylizovanou. Navíc se tak zabráňuje budoucím heraldickým nedorozuměním, protože např. medvěd přirozené barvy může být jistě černý, hnědý i šedý. Vexilologové právě

proto používají i reálných neheraldických barev, jako je šedá a hnědá. Vícebarevnost figury se na vlajkách řeší pouhým pojmenováním, např. právě ledňáček, sojka obecná, nebo jednoznačným popisem typu: „s hnědým orobincem se čtyřmi zelenými listy“ (např. vlajka obce Rohozná z okresu Svitavy).

Při popisu – blasonování znaků a vlajek se vychází z principu, že slovní popis znaku i vlajky musí být vždy natolik přesný a jednoznačný, aby bylo možné i bez grafické předlohy příslušný znak, vlajku nebo prapor namalovat tak, aby výsledek provedení různými osobami byl vždy stejný. Je ovšem přípustné, aby se výsledná podoba vzájemně lišila ve výtvarných detailech, ale zásadní principy heraldické a vexilologické tvorby musí být vždy dodrženy. Nelze tedy např. snížit počet drápů na tlapách lvů a spárech orlů, musí se dodržet poloha zvířete, tedy nezměnit u zvířat pohlavní znaky, protože i v heraldice se zřetelně odlišují býci od volů.

Před více než 20 lety (4. září 1990) Česká národní rada přijala zákon č. 367/1990 Sb. o obcích čili o obecním zřízení. Zákon nabyl účinnosti volbami do obecních zastupitelstev, které proběhly ve dnech 23. a 24. listopadu 1990. Na základě tohoto zákona, přesněji jeho § 5, je od té doby možné, aby každá česká obec požádala o udělení znaku a praporu, ve zcela výjimečných případech i o jeho změnu. V Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky byl následně ustaven poradní orgán pro tuto agendu – Heraldická komise, která se postupně přetvořila v dnešní Podvýbor pro heraldiku a vexilologii, tvořený externími experty a poslanci a poslankyněmi věnujícími se této problematice. Podvýbor zaslané návrhy posuzuje z odborného hlediska a následně je doporučí nebo nedoporučí k udělení. Od r. 2004 předseda Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky uděluje znak a vlajku, protože se mezitím odborníkům podařilo přesvědčit naše zákonodárce, že vlajka je přesnější a vhodnější název než prapor. Obecní vexilologické symboly –

9 Korouhev československé rotty „Nazdar“ 2. pochodového pluku francouzské cizinecké legie s českým lvem z r. 1914 (kopie)

10 Vlajka obce Paseky, okres Písek, udělená v r. 2008 zobrazuje ořešníka kropaťatého

11 Kavka na vlajce obce Sazomín, okres Žďár nad Sázavou, udělená v r. 2008

12 Vlajka obce Stražov, okres Klatovy, s červenou liškou, udělená v r. 2000

13 Vlajka obce Suchá, okres Jihlava, s bílým býkem, udělená v r. 2008. Snímky a obr. z archivu autora a databáze www.psp.cz/rekoslog

vlajky a prapory se nejčastěji prezentují společně se symboly státními, a proto je nutné, aby vedle státní vlajky byla vyvěšována vlajka komunální, tedy obecní, městská nebo městské části, případně vlajka krajská a nikoli prapor, který se typologicky od vlajky zásadně liší. Vlajka se totiž vždy vyvěšuje, přesněji vytahuje na stožár nebo žerď pomocí lanka, zatímco list praporu je prostřednictvím tzv. rukávu navlečen na žerď a nošen praporečnickem nebo se umístí s žerdí do speciálního držáku na budově. Do r. 2004 tak měly obce své prapory, které vyvěšovaly spolu se státními vlajkami, což bylo pochopitelně názvoslovně matoucí, protože neexistuje žádný platný zákon, který by definoval český státní prapor. Tento formální rozpor vyřešil až zákon č. 216/2004 Sb., přičemž samozřejmě všechny dosavadní popisy stanovené příslušnými rozhodnutími předsedy sněmovny platí jak pro vlajku, tak pro prapor příslušné lokality. Do konce 5. volebního období sněmovny podvýbor doporučil k udělení více než 3 500 návrhů znaků a vlajek, z nichž značná část obsahuje nejrůznější přírodopisné motivy. Právě těmto komunálním vlajkám a jejich zajímavostem se budeme věnovat v následujících pokračováních. Odkazy na související a použitou literaturu jsou uvedeny u souhrnu článku na webové stránce Živý.